

Gösta Berlings saga

Gösta Berlings saga

efter Selma Lagerlöf

av Christian Lanciai (2007)

Personerna:

biskopen
Gösta Berling
Kapten Christian Bergh
Broprästens dotter
Margareta Samzelius, född Celsing, majorska på Ekeby

Kavaljererna:

Liljecrona, musiker
Fänrik Rutger von Örneclou
Anders Fuchs, björnjägare
Överste Beerencreutz
Patron Julius
Ruster, trumslagare och punschbryggare
Kevenhüller, uppfinnare
Kristofer, krigare
Eberhard, filosof
Löwenborg

Patron Sintram, ful gubbe
Greve Dohna
Broprästen
Major Bernt Samzelius
Melchior Sinclair
Gustava, hans hustru
en vaktkonstapel
unga grevinnan Elisabeth Dohna
Margareta Celsings moder

kyrkobesökare och kyrkfolk, festfolk och tjänstefolk

Handlingen äger rum på 1820-talet i Värmland.

Copyright © Christian Lanciai 2007

Gösta Berlings saga

Akt I scen 1.

Biskopen Min son, du är väl bara inte berusad nu igen?

Berling Ers vördighet, jag lovar.

Biskopen Huvudsaken, min son, är att du kommer ihåg trenne saker. Sedan får du ta hur många järn du vill, bara du kommer ihåg, att Jesus inte blev skjuten, att det heter 'Amen!' och inte 'Skål!', och att man efteråt inte åker ner på räcket från predikstolen.

Berling Ers vördighet, jag lovar att försöka inte vara vanvördig.

Biskopen Du är en grann ung präst med gott gry i dig, och det vore synd om kyrkan skulle förlora dig. Predika bara ur hjärtat, så kan ingen bli besviken på dig.

Berling Ers vördighet, jag lovar att försöka bättra mig.

Biskopen Seså, gå upp i predikstolen nu och håll ditt livs predikan, så att alla blir nöjda med dig.

(Ridån går upp och visar en kyrka med församling. Berling går upp i predikstolen. Biskopen sällar sig till kyrkovärdarna och annat högre folk.)

Berling (väntar med knäppta händer tills orgelmusiken tonat ut. Börjar sedan försiktigt, långsamt och lågt för att stadigt crescendera.)

Mina vänner, mina bröder och systrar, ärade kyrkfolk, ni vet alla att biskopen är här idag för att döma mig som präst, och ni vet alla hur gravt försumlig jag varit i tjänsten. Ändå har hans vördighet uppmanat mig att predika öppet och fritt som om jag var berusad. Nåväl, jag skall tala fritt ur hjärtat. Ni har framför er en präst som dricker, och han har aldrig skämts för det. Det är ett tungt och ensamt värv att vara präst i dessa nejder av skoningslöst vintermörker och kyla större delen av året, och då församlingen är vidsträckt involverar tjänsten ständigt långa resor till öde bygder där ensamma lidande själar sliter ont och lever i elände och armod och vanligen ej har annan lindring i sin dagliga plåga än spriten; och hur skulle jag då kunna tacka nej till dem när den är det enda de har att bjuda på och den är det enda man kan hålla dem sällskap med? Ja, jag är supig, men vem av er alla är det inte? Skulle jag då ensam vara nykter i en enslig ödslig prästgård där vintern och skogen pressar på med sitt mörker och snålblåsten tjuter i knakande fogar och bara inbjuder fantomer att hålla mig sällskap? Vem av er är utan synd? Vem av er änklingar som begravt era hustrur har inte hållit supgillen efteråt? Vem av er som döpt era barn har inte festat efteråt som om det gällde gravöl? Super ni inte alla till efter gudstjänsten på vägen hem från kyrkan? Vem av er är utan synd? Och med vad rätt kräver ni då att jag skulle vara det? Jag medger själv mina laster, det finns inget försvar för mig, jag är medveten om att jag som präst borde vara idealisk och stå över sådant, men ingen av oss är mer än bara människa, och Jesus var det själv, som umgicks med horor och banditer och bad den kasta första stenen som var utan synd. Han visste att ingen var det och förlät dem alla medan han i stället offrade sig för dem, vilket Gud skall veta att jag är villig att göra för er om Han ger mig en chans därtill, varför jag välkomnar min eventuella avsättning, då jag aldrig kan offra mig för mina medmännskor så länge jag förblir i etablerad ställning. Gör med mig vad ni vill. Jag står till ert förfogande. Skål och amen. *(slutar och stiger ner från predikstolen)*

en gubbe Bravo! En sådan präst vill vi inte förlora! *(börjar applådera. Alla andra i församlingen följer snart exemplet.)*

biskopen (avses till Berling när han är nere) En ypperlig predikan, min son. Ingen kan avsätta en sådan präst och allra minst jag. Fortsätt vara ärlig, och ingen skall anmärka på dig vad du än säger och gör.

Berling Så ni förlåter mig?

Biskopen Du är själv benägen att förlåta hela världen. Akta dig bara för att spåra ur med spriten, och du kan klara dig. *(klappar uppskattande om honom. Alla församlingsmedlemmar som går visar också sitt gillande.)*

Berling (ensam kvar) Så jag är dömd till att fortsätta i min utförsbacke som om ingenting hänt. De låter mig vara, och jag kan fortsätta fritt förse mig av nattvardsvinet. *(gör så, håller upp åt sig ett ordentligt glas och dricker glupskt. Det knackar på fönstret.)*

Vem är det? *(öppnar fönstret)* Christian Bergh!

Bergh Jag hörde just av biskopen att du klarar dig. Det borde vi väl fira? Får jag komma in?

Berling Vem kan stoppa dig, Christian Bergh? *(Denne har redan lämnat fönstret och kommer ivrigt in.)*

Bergh Du har rätt. Ingenting kan stoppa mig. Ingenting kan stoppa oss. Vet du vad jag sade till hans vördighet?

Berling Nej?

Bergh Jag tackade honom för att han gett dig fritt fram till att fortsätta leva som du ville och ha vilka vänner du ville och dricka med vem du ville hur mycket du ville. Jag tackade honom för att han gett dig rucklarlicens som präst. Du har en god lön och en oantastlig ställning, så det är bara för dig att fortsätta göra dig glada dagar så länge du lever med vilka flaskor och vänner du vill.

Berling (chockad) Vad sade biskopen då?

Bergh Han sade att jag måste vara djävulen själv och din egen förförare och fördärvare! Och det kanske jag är? Skål, broder! *(tar fram spritflaskan, dricker direkt ur och ger den över åt Gösta.)*

Berling Även om du är det, vem är väl jag att kunna motstå dig? Jag behöver nyktra till från min kyrkligt etablerade nykterhet! *(dricker)*

Bergh Vi fortsätter väl på krogen som vanligt, Gösta? Vi måste ju fira att du inte blev fockad!

Berling Jag har inget annat att göra idag. Jag har hållit min predikan. Jag behöver inte koncentrera mig längre. Och du lockar mig bort från kyrkan med flaskan och ditt glada sällskap till krogen. Det är bara ett problem.

Bergh Nå?

Berling Lämnar jag kyrkan nu i ditt och flaskans sällskap och visar mig på krogen kan jag aldrig mera visa mig i kyrkan.

Bergh Varför inte det?

Berling Du har skämt ut mig inför biskopen, Christian Bergh. Du har hånat honom i mitt namn. Du har gjort anspråk på mig och tagit hand om mig i flaskans och djävulens namn. Jag kan inte stanna kvar i kyrkan utom som ett hån mot kyrkan.

Bergh Kom då med mig ut i friheten på krogen och stanna där med oss som förstår att leva!

Berling Du visar mig i spegeln som en oförbätterlig rucklare vars prästkrage är en hädelse. Bort med den då! *(sliter av sig prästkragen)* Så! Nu har du mig. Låt oss då löpa linan ut!

Bergh Så ska det låta! Du har en hel värld att upptäcka! *(dricker glad, bjuder Berling och drar med sig honom ut.)*

Scen 2.

Berling kommer raglande in helt berusad klädd i päls, ramlar i en snödriva och somnar direkt.

En liten flicka kommer in och fram till honom.

Flickan (sparkar honom) Vakna, skitgubbe! Var är min kälke och min ved!

Berling (omtöcknad) Låt mig vara. *(vill sova vidare)*

flickan Somnar du i snödrivan är du död! Var är veden och kälken!

Berling Sålda. Jag gav bort dem för några flaskor.

Flickan Jävla skitgubbe! Du skulle ju hjälpa mig!

Berling Gud hjälper den som hjälper sig själv.

Flickan Var inte fånig nu! Jag vill ha mina pengar!

Berling Finns inga. Jag söp upp dom.

Flickan Förbannade suput! *(sparkar på honom ursinnigt)*

Berling Det blir knappast bättre av att du sparkar på mig.

Majorskan (kommer förbi och stannar) Vad pågår här? Varför sparkar du på fyllo?

Flickan För att han inte ska somna i snödrivan.

Majorskan Det är kanske det han vill, och mer är han kanske inte värd, och så blir världen ett fyllo mindre.

Berling Rätt så, majorskan. Låt mig bara dö.

Majorskan Men det är ju den galne prästen Berling! *(till flickan)* Vad har han gjort dig?

Flickan Han tog min kälke och min ved och sålde dem och söp upp dem!

Majorskan Och du lät honom göra det? Hur kan en förständig flicka som du anförtro ett fyllo någonting?

Flickan Min far fick inte se mig med lasten, för då skulle han klå mig.

Majorskan Så ni låtsades det var prästens, och han tackade och tog emot och söp upp det.

Berling Precis så. Vad annat kunde jag göra? Jag är ju ett fyllo. Gå nu och låt mig dö i fred. Det finns inget bättre sätt att dö på än att domna in i snödrivan så aspackad som möjligt.

Majorskan Jaså, han tror han ska dö han, Gösta Berling! Tror han inte jag ser hur död han är redan? Vad liv finns det kvar i honom att döda? Se en så utmärkt kropp, vilka matta ögon och vilka slappa lemmar! Kan han ens resa på någonting mera? Tror han att man måste ligga stel och styv inspikad under ett kistlock för att vara död? Tror han inte jag står här och ser hur död han är, Gösta Berling?

Tror han inte jag ser att han har en färdig döds-kalle till huvud, så att det bara är maskarna som fattas att komma utkrypande ur ögonhålorna på honom! Känner han inte träsmaken av kistan och att han har munnen full av mull? Hör han inte hur benknotorna skramlar och skallrar när han rör sig? Han har dränkt sig i brännvin, Gösta Berling, och det är ingenting kvar av honom, då han är mer än död, då han dödat sin själ. Det enda som ännu rör sig i honom är de döda knotorna, som han inte vill unna att få leva. Är det vad han kallar liv? Det är som om han ville missunna de döda en dans om gravkullarna i stjärnljuset.

Skäms han så över att ha blivit avsatt som präst att han inte tordes visa sig för mig från början och få livet ställt till rätta för sig? Tror han något någonsin kan vara för sent? Tror han sig kunna få bättre heder och ära av att bli svept och lagd på sågspån och bli kallad ett vackert lik än av att göra något nyttigt av sitt liv?

Berling Majorskan predikar bättre än någon biskop så att jag nästan nyktrar till på köpet.

Majorskan Och tror han jag kan lämna honom i fred här i snödrivan? Tror han att vi tycker synd om honom? Han tycker ju alldeles tillräckligt synd om sig själv, den värdelösa självprofanerade prästen! Ingen annan kan tycka synd om honom, för det är inte det ringaste synd om honom. Han bara gör sig till i sitt elände för att förvärra det, men den gubben går inte. Nu följer han med mig hem till Ekeby och tar plats i min kavaljersflygel med de andra oförbätterliga ungarlarna.

Berling Och varför skulle jag göra det?

Majorskan Christian Bergh finns redan där.

Berling Varför sade inte majorskan det genast?

Majorskan Seså, först måste vi återställa flickan hennes egendom. Hur mycket var det?

Berling Jag sålde dem för tio riksdaler.

Majorskan Då säger vi tjugo. (*Ger pengar till flickan.*) Gå nu direkt hem, flicka, och säg inte till din misslyckade präst till far att du haft med Gösta Berling att göra. Göm pengarna och håll dem för dig själv.

Flickan (glad) Det ska jag göra! (*försvinner*)

majorskan Kom nu, Gösta Berling. Jag har köpt hans själ för pengar och mutat djävulen med att ställa upp med kavaljersflygel på Ekeby och Christian Bergh med sprit som substitut för djävulens förlust av hans själ, och jag tänker slåss för den. Se det som mitt vad med djävulen. Antingen förlorar vi båda vadet mot djävulen, eller också vinner vi. Vilket föredrar han?

Berling Majorskan ger mig inget val.

Majorskan Nej, jag menar det. Kom med nu och sluta med de där dumheterna. (*får upp honom ur snödrivan och får honom med sig.*)

Scen 3. Julafton i kavaljersflygeln.

Christian Bergh Jag höjer en skål för den enda damen vi har och som vi aldrig må övergiva!

Liljecrona Vem kan det vara? Är vi inte alla utan damer?

Örneclou Var inte dum nu, Liljecrona. Du vet att det bara finns en möjlig dam för oss alla.

Anders Fuchs Ska du säga, Örneclou, som haft hundratals.

Beerencreutz Bara hundra?

Julius Förlorar du hundra, står det dig tusende åter.

Ruster De bara skryter, som om de hade något annat att skryta över än sin dryckenskap.

Kevenhüller Den har vi till stor del dig att tacka för, Ruster, den bästa punschbryggaren i Värmland.

Kristofer Och därför sitter vi alla här och kommer aldrig härifrån.

Eberhard Jag klagar inte och har aldrig klagat, ty här får man ju åtminstone arbeta i fred.

Löwenborg Hur går det med din evighetsavhandling, Eberhard? Har du långt kvar?

Berling Ingen av oss har långt kvar.

Bergh Säger den yngste av oss, den ende som har framtiden för sig. Vill då ingen av er skåla med mig för majorskan?

Berling Jag har ett bättre förslag. Det är som Kristofer säger, att här sitter vi alla som majorskans fångar, som exotiska fåglar i bur, och kommer aldrig härifrån, varför jag föreslår en skål för den skyldige därtill.

Bergh Vem är det om inte majorskan?
Berling (höjer sitt glas) Den trettonde gästen vid bordet!
(*Pyrotekniska effekter i brasan, och ut ur skorstenen kommer en svart utklädd djävul.*)

Sintram (utklädd) Ni kallade på mig. Här är jag.
Alla kavaljererna (utom *Berling*)(*förfasar sig*) O fasa!

Djävulen själv!
Trolleri!
Det spökar!
Himmel och pannkaka!
Stopp och belägg!
(*med andra utrop*)

Berling Får jag presentera majorskans årliga gäst till jul, som varje år kommer för att förnya kontraktet med henne, så att hon kan fortsätta patronisera oss och hålla sina sju bruk i gång, och det är därför hon håller sig med oss kavaljerer, ty hon får betala ett pris.

Bergh Vad är priset?

Berling En kavaljers själ per år! Och den kavaljeren är dömd till att gå ett ohyggligt öde till mötes!

Kavaljererna O fasa!
Himmel och pannkaka!
O gruvliga öde!
Utomordentligt spökligt!

Bergh Gösta har rätt! Ingen av oss har långt kvar!

Beerencrutz Förklara er, herr demon! Ligger det något uns av sanning i denna rappakalja, eller är det bara ett av de vanliga upptågen?

Sintram Mina herrar, jag försäkrar er, att ända sedan kavaljersflygeln upprättades för husvilla kavaljerer har det varje år avlidit en av dessa vilsna vilda ungar, vilket ni kan kontrollera själva i hävderna. Det är ett vetenskapligt faktum, som inte ens Gud har något att sätta emot när djävulen tar fasta på det. Och ingen kavaljer har någonsin haft något emot det, lika litet som de tolv apostlarna hade något emot att följa med stackars Jesus ner i martyriet. Ni är tolv liksom de och lika heliga i er sorglöshet och levnadsglädje. Ni är ju evigt unga, så ni har inget att klagas på när ni dör. Kavaljerer får inte bli för gamla. Om deras fingrar inte längre orkar lyfta eller fatta glaset, om deras ögon är för skumma för att urskilja spelkortet, vad är då livet för dem och de för livet? Fjärilar skall veta att dö medan solen skiner.

Bergh Och allt detta framgår ur kontraktet?

Sintram Hon har satt er som fjärilar på sina nålar i en vacker kollektion, och hon vill inte att era vackra vingars färger skall flagna. Därför håller hon er med öl och stekta sparvar i fullständig säkerhet tills ni är mogna för skörden som betalning för mitt avtal med henne, så att hon kan fortsätta vara verksam som den mäktigaste kvinnan i Värmland. Ni är alla hennes fångar tills era hjärnor blivit svampar, era lungor uttorkade till aska av kronisk läcker rökning och era andar blivit mörka nog för att släppas in i den eviga tystnaden.

Julius Det här kan vi ju bara inte acceptera, att vi sålunda blir utnyttjade till döds!

Ruster Vi måste göra något åt det här.

Löwenborg Vi kan inte låta majorskan göra affärer med djävulen om våra själar.

Liljecrona Lämna den stackars majorskan i fred. Hon vet vad hon gör.

Sintram Ja, hon visste vad hon gjorde när hon avslöjade för unga flickan Ebba Dohna att hennes dyrkade informator var en avsatt präst så att hon begick självmord av grämelse.

Berling (reser sig högröd) Är det sant?
Sintram Fråga henne själv.
Bergh Lugna dig, Gösta. Jag ska ta hand om saken. Vi är ju alla bjudna över till Ekeby i morgon på juldagen.
Örneclou Jag är rädd att här är bäddat för skandaler.
Eberhard Det ser illa ut för majorskan.
Kristofer Milt sagt. Om hon får både kavaljererna och djävulen emot sig, vem kan rädda henne då?
Fuchs Bara Gösta Berling.
Kristofer Just nu har hon ingen bittrare fiende än Gösta Berling.
Fuchs Som hon räddat livet på.
Kristofer Han var aldrig tacksam för det.
Fuchs Han lär visa sin tacksamhet i morgon.
Bergh Vi måste alla göra upp med majorskan i morgon! Här har hon hållit oss inlåsta på livstid i jungfrubur på gödning och förgiftning med bara julmat året runt och ständig alkoholförtäring...
Liljecrona ... på vårt eget ansvar!
Bergh Visserligen, men ändå!
Örneclou Vilken kavaljer kan motstå majorskan, när hon i översvallande generositet bara bjuder på sig själv hela tiden, ens om hon står i förbund med djävulen?
Liljecrona Glöm djävulen! Vi har en majorska att ta hand om!
Bergh Vi kan åtminstone tala ut med henne. Vad är hennes avsikter med oss egentligen utom att göra oss till ett konstant åtlöje, som inburade exotiska djur på konstant tvångsutställning?
Berling Majorskan har alltid varit känd för att vara rak på sak. Tydligt har hon inte alltid varit det. Det minsta man kan begära av en kvinna är ärlighet.
Liljecrona Väg dina ord väl med majorskan i morgon, Christian Bergh.
Bergh Jag skall inte lämna något ord osagt.
Liljecrona Det var inte det jag menade.
Beerencreutz Och kör för helvete äntligen ut djävulen härifrån! Vi har haft nog av hans giftiga information för i jul, och midvintern är över.
Berling Du hörde, din demon! Ut med dig! (*sparkar ut honom. De andra följer exemplet under jubel.*)
kavaljererna Ut med dig!
 Ut med rackarn!
 Oss får du aldrig!
 Sparka honom åt helvete!
Osv.
Sintram Vi ses i morgon, kavaljerer! Får jag inte mitt kontrakt tar jag ut betalning på annat sätt!
Kevenhüller Dra åt helvete! (*Sintram körs ut.*) Nu till punschen!
Ruster Vi har mycket kvar att dricka och röka innan julaftonen är över!
Bergh Låt oss aldrig bli nyktra mera förrän majorskan blir satt på plats!
Berling Skål än en gång för den trettonde besökaren!
Liljecrona Och för majorskan!
Bergh Och för ett nytt liv!
Julius Och för det ena och det andra!
 (*Alla skålar och dricker och är glada.*)

Scen 4. Juldagsbjudning på Ekeby.
Alla kavaljererna är där men vid ett separat bord.

Bergh Man diskriminerar oss.
Örneclou Lugna sig, Christian Bergh. Maten räcker till ändå. Majorskan är väl organiserad.
Sintram (som sitter vid bordet närmast intill) Är hon? Som sätter sina kavaljerer i skamvrån i skymundan närmast kakelugnen, för att hon vill ha alla de höga hönsen vid sitt eget bord? (lägre) Jag har hört från köket att de steker kråkor åt er eftersom järparna inte räcker till.
Bergh Kråkor?
Julius Nämn inte ordet kråkor för Christian Bergh. Då blir han galen.
Sintram Kråkor? Vad har han emot kråkor?
Berling Fåglar som fåglar. Skulle inte all mat vara god nog åt kavaljerer?
Sintram Hon kan lugnt steka kråkor åt er då hon är så säker på ert beroende av henne. Ni är hennes kanarifåglar, som hon samlar på sig i saknad av en riktig man. Ni har ätit hennes bröd och sovit under hennes tak i för många år. Hon kan sätta er var hon vill, stänga sin dörr för er när hon vill och föda er med vad hon vill, för ni kan inte fly ur hennes våld. Bortom Ekeby kan ni inte leva.
Lewenhüller Tror ni verkligen hon kan med att servera oss kråkor på juldagen?
Liljecrona Nej, det tror jag inte. Sintram ljuger som vanligt.
Sintram Ja, jag ljuger när jag säger sanningen, för jag är en lögnare, alltså ljuger jag när jag säger att jag ljuger när jag säger sanningen.
Julius Lyssna inte på honom. Han bara snärjer in er i sin giftighet.
Beerencreutz Ja, han är berömd för det.
Ruster Här kommer järparna. (en tjänare bär fram ett fat järpar till dem)
Sintram Tro honom inte. Han säger sanningen.
Bergh Hon ska få för falska järpar. (reser sig och slänger fatet med järparna i väggen)
Man serverar inte Christian Bergh brända kråkor på juldagen!
Majorskan (till några tjänare) Kör ut honom!
(Tjänarna närmar sig men vågar sig inte på honom.)
greven (bredvid majorskan) De vågar sig inte på honom.
Majorskan Kör ut honom!
Bergh Hut, käring! Man bjuder inte Christian Bergh på brända kråkor på juldagen!
Majorskan Ut med sig, kapten! Han är inte vid sina sinnens fulla bruk!
Bergh Men hon har minsann sina sju fulla bruk, och jag vet hur hon fick dem!
Jag är inte rädd för någon trollkäring!
Majorskan Kapten Bergh, han går för långt!
Bergh Tig, käring! Nu ska vi ha ut med språket och det så jävlar anamma!
Majorskan Vid tusen djävlar, Christian Bergh, han håller käften, för här svär ingen på juldagen mer än jag!
Bergh Jag tiger så jävlar heller i din fitta, din gamla markatta! Du fick dina sju jävla bruk av Altringer för att du varit hans käresta!
Major Samzelius (reser sig) Vad är detta? Det var jag som fick dem av Altringer.
Beerencreutz Jag har då aldrig sett majoren resa sig förut.
Bergh Ja, du fick dem av honom för att hans käresta skulle få dem genom dig!
Majorskan Vill han tiga!
Majoren Vad är det han säger?
Greven Skandal.
Broprästen Nu är det ute med julfriden.

Bergh Du fick dem för att du hade varit en så trogen hustru, Margareta Samzelius! Och majoren tog emot de sju bruken och lät dig styra dem och låtsades om ingenting. Han hoppades väl att ingen skulle ana att han blivit bedragen eller att åtminstone ingen skulle tala om det. Men allting kommer förr eller senare fram, och nu är det kört för dig, Margareta Samzelius, för att du bjudit Christian Bergh på kråkstek på juldagen!

Majoren Är det sant, Margareta? Var du hans älskarinna?

Majorskan (skakad men sansad) Jag förstår inte, Christian Bergh, varifrån du fått de stekta kråkorna. Järparna räckte till åt alla och i synnerhet åt er kavaljerer, fastän ni är stora i maten. Men du har förgjort mig i mitt eget hus och det helt utan anledning. Du har skenat iväg med din berusning en gång för mycket och för långt. Detta kan vi aldrig hämta oss ifrån.

Majoren Alltså är det sant, Margareta?

Majorskan (reser sig) Vad som är sant är att Margareta Celsing av hela sitt hjärta älskade Altringer, som på den tiden var en ung och skön och idealisk kavaljer men fattig. Eftersom jag saknade hemgift beslöt vi att vänta i fem år, men efter tre år fick jag en annan friare, som mina föräldrar tvingade mig till äktenskap med, då det var ett fördelaktigt parti. Margareta Celsing älskade aldrig major Samzelius men tvingades in i äktenskapets förnedring med honom mot sin vilja. Sedan kom Altringer tillbaka som rik och herre till Ekeby, och han var därtill driftig och duktig och skaffade sig sex andra bruk med tiden, men det var för sent. Jag var gift mot min vilja, och han förblev ogift. Därför gav han oss alla sina sju bruk när han dog som sina närmaste vänner, men majoren kände honom aldrig. Han och jag älskade varandra tills han dog, men jag blev aldrig hans älskarinna. Det var mycket värre än så, major Samzelius. Vi fick aldrig varandra.

Majoren (förkrossad) Och detta berättar du nu efter så många år och inför så många människor!

Majorskan En annan kavaljer har tvingat mig mot min vilja med att illa återgälda all den gästfrihet och det goda han åtnjutit på Ekeby under många herrans år.

Bergh (förkrossad, inser vad han ställt till med) Jag var full. Jag visste inte vad jag sade. Förlåt mig.

Majorskan Jag förlåter dig gärna, men min man kommer aldrig att förlåta mig.

Majoren Du har rätt. Det är värre än om du blivit hans älskarinna, ty du har bara älskat honom och aldrig mig, och det har du dolt för mig i alla dessa år!

majorskan Du stal mig med våld. Du tvingade mig till dig genom utpressning och bringade mig till underkastelse genom hugg och slag. Mitt enda möjliga försvar var tystnad. Om du ändå gett mig någon kärlek. Då hade jag kanske talat. Men du begravnade mitt hjärta levande och lämnade ingenting till övers kvar. Du gav mig inget annat val än att förbli levande begraven.

Majoren I tjugo år har du hållit detta förhållande hemligt!

Majorskan Var det då så hemligt? Tog du inte själv emot hans guld? Lät du dig inte köpas av honom? Varför gjorde du ingenting och frågade ingenting? Du bara tog och tog emot hans välvilja och gåvor och stoppade tacksamt de sju bruken i din ficka utan att ställa en enda fråga. Undrade du aldrig? Vi åkte i hans vagnar, vi drack hans vin, hans tjänare var dina tjänare, och dina flickor tyngdes av hans guld. Anade du verkligen ingenting?

Majoren Nej, jag anade ingenting.

Majorskan Då vet du det nu, och jag är trots allt glad att det kom fram. Jag var rädd att du skulle gå i graven utan att få veta att du aldrig var älskad av mig medan jag alltid älskade och var älskad av en annan. Nu vet ni det alla, ni som under

årtiondenas lopp älskat att förtala mig, sprida rykten om mig och spekulera i mina förhållanden. Jag hade bara ett, det berövades mig med våld, det begravdes levande med min själ, och sedan dess har jag varit död.

Majoren Du måste förstå, att detta är fullständigt oacceptabelt.

Majorskan Jag står för min kärleks sanning. Gör vad du vill med den och med mig, som du alltid hanterat mig illa.

Majoren Jag måste omedelbart be dig avlägsna dig från mitt hus.

Bergh Min majorska! Nej! Allt är mitt fel! Jag tar allting tillbaka! Jag har ingenting sagt! Förlåt mig! (*sjunker förkrossad ner och kysser majorskans klänningsfäll*)

majoren Och tag dina usla kavaljerer, de parasiterna, med dig.

Majorskan Du driver mig ut ur mitt eget hus?

Majoren Du har inget hus. Det är mitt. Du har ingen talan och har aldrig haft någon.

Broprästen Men min bästa major, försök nu sansa er. Vem ska då driva alla bruken åt er om hon försvinner?

Greven Det här går inte, major. Ni får hela Värmland emot er.

Majoren Det skiter jag i, så som hon har skitit i mig i alla dessa år!

Broprästen Det är ju en så gammal historia, majoren. Altringer har ju varit död i alla dessa år. Låt gamla synder vara glömda och förlåtna.

Majoren Men jag visste ingenting förrän idag! Ut, häxa! Försvinn ur mitt liv, din nedriga äktenskapsbryterska!

Majorskan Med mig försvinner all näringen ur landet. Bonden har sin bärgning av att hugga min skog och köra mitt tackjärn. Kolaren lever av att skaffa mig kol och flottaren av att flotta mitt timmer. Smeder, hantverkare och timmermän lever av att tjäna mig. Det är jag som delar ut det rikedombringande arbetet. Utan mig blir det arbetslöshet och hungersnöd. Är du beredd att ta det ansvaret, Bernt Samzelius?

Majoren Om du inte försvinner frivilligt skall jag själv bära ut dig och slänga ner dig i björngropen!

Majorskan Hör på honom! Han hotar! Som om du kunde vara någonting utan mig, din stackars tönt och nolla, som tror pengar, egendom och status är allt här i livet medan du går miste om det mesta, din stackars patetiska och värdelösa narr! Som om du förmådde någonting mot kärleken, som jag ändå varit förtrogen med hela mitt liv om dock som instängd blomma, men i djupet av mitt hjärta har den alltid blommat. Kavaljerer! Jag har inhyst er i tjugo år och gett er praktfullt liv i frihet blott för er förkovran utan att därvid vinna någon fördel själv. Jag har tagit hand om er som de barn jag aldrig själv blev given. Jag kallar er nu till hjälp mot denne kärlekslöse man som nu vill kröna en bortslösad fåfång livstid av blott intighet med att ta livet av vår verksamhet och köra ut mig från mitt liv. Släng ut den makalöst absurda fjanten!

Majoren Det kan du inte. Jag har lagen på min sida. Du har inga rättigheter. Margareta, du bereder din egen undergång.

Majorskan Gösta! Kapten Bergh! Överste Beerencrutz! Fänrik von Örneclou, damernas högsta beskyddare! Kristofer, din gamle ärkekrigare! Anders Fuchs, störst bland björnjägare! Kan ingen av er försvara mig mot en brutal och kärlekslös man!

Liljecrona Jag skulle gärna göra det, majorska, om jag inte var för gammal och trött.

Löwenborg Jag är för snäll och helt oduglig för kontroverser.

Julius Mitt prat duger inte mycket till när det kommer till slagsmål.

Ruster Jag kan bara brygga punsch.

Bergh Gösta! Hon kallade på dig först! Du om någon borde kunna försvara henne! Hon räddade dig från döden!

Berling (reser sig) Ja, det gjorde hon, men mot min vilja. Hon borde ha låtit mig få dö medan jag låg färdigt i rännstenen och bara såg fram mot att förfrysa färdigt

fullkomligt bedövd inför döden. Men hon räddade mig och återgav mig livet – till vad? Till en uppstoppad tillgjord kavaljerstillvaro som kuriositet i ett fängelse att gradvis gå under i genom förslappande drönarskap. Jag försökte på nytt finna ett liv och var en tid informator åt den unga förtjusande fröken Dohna men kunde aldrig avslöja för henne att jag var en avsatt präst dömd för dryckenskap i predikstolen. Någon annan gjorde det i stället, och jag har fått höra att det var majorskan, som sålunda tvingade mig tillbaka i hennes hägn medan unga fröken Dohnas hjärta brast och hon begick självmord. Är det din kärlek, majorska, som svartsjukt griper in i oskyldiga människors liv och driver dem i döden för att du skall få härska ensam och kunna hålla dina kavaljerer i bur uppspetsade på nålar för deras granna fjärlingsars skull tills de dör en efter en, en om året, enligt ditt beryktade kontrakt med djävulen, med vars trollmakts hjälp endast du kunnat hålla sju bruk i Värmland rullande samtidigt?

Bergh Gösta, du mördar henne.

Liljecrona Din välgörerska!

Berling Nej, jag mördar henne inte, ty hon är redan död, och hon vet det. Hon har själv bekänt det. Hon dog när hennes kärlek togs ifrån henne, men jag var ännu mera död, jag, när hon kom och tvingade mig kvarstå i livet som levande död. Jag avrättar henne inte. Det har hennes man gjort och det grundligt genom åren. Jag bara vittnar om fakta i fallet. Hon själv och ni alla och världen äger att ta ställning i saken och bli hennes domare.

Eberhard Det är Sintram som förgiftat oss alla till denna ursinniga dårskap.

Julius Säg inte annat. Men nu är det för sent att vända tragedin till rätta.

Bergh Allt är mitt fel. Säg att ni förlåter mig, majorska, hur oförlåtligt det än var av mig att över huvud taget ifrågasätta er ofelbarhet!

Majorskan (resignerar) Det är ingenting att förlåta. Det är som det är. Jag tar på mig skulden. Jag förlåter er alla, ni stackars i krisens och prövningens stund så värdelösa kavaljerer, och dig, min mördare till man, som på tröskeln till min ålderdom kastar ut mig från hem och gård till ulvarna i natten. Jag förlåter er alla, ty det som skett var egentligen ingens fel, utan det bara blev så. Det enda jag kan tänka på är alla dem som lever på mig. Vem skall nu försörja folket? Vem kan stå när arbetsgiverskan faller? Tänk på det, när arbetslösheten drar in i era byar som pesten och belägger landet med hungersnöd och hopplöshet! Jag har hållit i gång bruken utan djävulens hjälp, men ingen kan hålla i gång dem utan min hjälp.

Majoren Ingen är outhärlig, Margareta. Du överskattar dig själv. Jag ger bruken åt kavaljererna, så får de göra någon nytta som omväxling. Annars kastar jag ut dem också.

Majorskan Då har jag bara en sak kvar att säga: gläd er åt ert verk, särskilt ni kavaljerer. Min mans villkor är skäligt. Försök nu göra rätt för er om ni kan. Visa att ni duger till annat än till att röka och pimpla och spela kort om andras pengar. Visa att ni är män som omväxling. Jag beklagar om allt jag gjorde för er bara gjorde er till drönare. (*går ut i natten*)

Bergh (alltjämt förkrossad, på golvet) Det är mitt fel! Det är mitt fel!

Örneclou Res dig från golvet, Christian Bergh. Majorskan har gått. Vi är fria nu, och hon har gett oss ett ansvar att leva upp till. Se det som en utmaning. Vi har blivit hennes förvaltare tills hon kommer tillbaka. Så enkelt är det.

Majoren Men hon kommer aldrig tillbaka så länge jag lever.

Sintram Men inte ens ni lever för evigt, major Samzelius, och Altringers gåvobrev om bruken förbjuder er uttryckligen att avyttra dem eller testamentera dem till någon annan än er hustru.

Majoren Vik hädan, satan!
Sintram Tyvärr, jag är redan hemma.
Bergh (*har rest sig*) Festen är över, gott folk. Den slutade i en tragedi som det var ingens avsikt att vålla, men skeenden i det förgångna har satt sina spår och lett fram till denna eruption. Ingenting kan begravas levande utan att det återuppstår, och här har två begravda spöken ur ett länge sedan förflutet plötsligt visat sig starkare än någonsin genom sin begravda och outlösta kärlek, brukspatron Altringer och Ebba Dohna. Det är deras hämnd som drabbat oss, men det är möjligt och troligt att kavaljer Örneclou har rätt, att det bara är en provning. Vad säger du, Gösta?
Berling Jag säger som i kavaljersvisan, att det gör det samma var vi hamnar om vi lever eller dör, eller om livet börjar först med den verkliga döden, vad spelar det för roll? Allt är bara lidande ändå. Så låt majorskan få lida som omväxling, och låt oss lida med henne.
Sintram Därmed slutar festen. Det är dags att gå hem.
Majoren Minsann. Jag är trött på er allihop. Gå hem med er. Inga fester mer här efter detta.
Sintram Du talar som en änklings efter avslutat gravöl.
Majoren Det är värre än så, onkel Sintram. Den jag var gift med i tjugo år var aldrig min. Jag har aldrig haft henne och aldrig känt henne, och nu är hon borta.
Sintram Endast förbannelsen är kvar.
Majoren Och den måste vi leva med.
(Upplösning. Alla bryter upp.)

Akt II scen 1. Auktionen på Björne.

Melchior Sinclair Ni har hört att den här auktionen skulle äga rum av personliga skäl på grund av subjektiv illvilja mot min dotter. Ingenting kunde vara mera fel. Vad hon har gjort har hon gjort, och jag har ingenting mer med henne att göra. Jag säljer bort mitt hem med allt vad det innehåller bara för att bli av med skiten.
Sintram Var är din hustru, Melchior Sinclair?
Melchior Någonstans i huset, antar jag.
Sintram Har du inte reda på din egen hustru? Borde inte hon ha något ord med i laget i försäljningen av hennes eget hem? Har du inte låst in henne som vanligt?
Melchior Lyssna inte på patron Sintram, gott folk. Han är bara elak som vanligt.
Bergh Men han säger alltid sanningen. Och fler skulle säga sanningen om de tordes och om de släpptes fram.
Melchior Vad har du här att göra, kapten Bergh? Är du inte en av de förtappade kavaljererna på Ekeby? Vad gör du här då, eftersom du inte har några pengar?
Bergh Det är fler kavaljerer här än jag från Ekeby.
Melchior Håll bara käften, så får ni vara kvar.
Berling Vi har inte kommit hit för att hålla käften.
Melchior Gösta Berling!
Berling Ja, Melchior Sinclair, för vars skull du förskjutit din enda dotter och nästan låtit henne dö i vinternatten i snödrivan utanför ditt hus då du vägrade släppa in henne efter julbalen fastän hon tiggde och bad båda sina föräldrar om förbarmande.
Melchior Du är fördömd, Gösta Berling, och inte bara som min enda dotters hutlösa förförare! Du är ingenting annat än en avsatt präst och förbannad som sådan!

Berling Och är det skäl nog till att förbanna din enda dotter? Att fatta ett sådant blint hat till henne att du bara för den skull vill sälja bort hela hennes arv?

Bergh Hade vi inte funnit Marianne Sinclair förfrusen i snödrivan hade hon varit död nu, och hennes egen far hade varit hennes mördare. Var har du stoppat undan din fru, Melchior Sinclair? Varför får hon inte vara med och bestämma över sitt eget hus och sin egen dotter?

Melchior Lyssna inte på dem. De är bara förfallna kavaljerer som inte gör annat dagarna i ända än bara super bort sina liv. Det är förvånansvärt att major Samzelius alls låter dem fortsätta existera.

Bergh Och vet du varför han gör det? Därför att han kört bort sin hustru och inte kan sköta hennes bruk själv, varför vi förvaltar dem åt henne tills hon kommer tillbaka.

Melchior Har hon inte själv försökt sätta eld på kavaljersflygeln och försökt driva ut er därifrån?

Berling Det var bara en ploj. Hon ville visa sin makt över oss. Hon lurade ut oss med att få sina trogna undersåtar till att ropa: "Elden är lös!", och när vi skräckslagna kom rännande ut tog hon oss till fånga och lät oss bindas för att föras bort, medan hon avkrävde löften av oss att aldrig mer komma tillbaka.

Bergh Marianne Sinclair räddade oss med att ränna till majoren och få honom att komma med sina björnar. Hon befriade oss, och samma natt satt vi tillbaka i kavaljersflygeln och skålade samstämmigt för majorskan igen.

Melchior Och Marianne bor fortfarande hos er?

Berling Var skulle hon annars bo? Hennes egna föräldrar har ju kört ut henne mitt i vinternatten.

Gustava Sinclair (uppenbarar sig) Inte jag. Min make var ensam om det och tvingade mig att lyda.

Melchior Gustava! Vad gör du här? Vem har släppt ut dig?

Gustava En kavaljer.

Bergh Ni vet väl, Melchior Sinclair, att er dotter ämnar gifta sig med Gösta Berling?

Melchior Nämn aldrig mer hennes namn för mina öron! Hon har skämt ut inte bara sin familj utan hela Värmland med att kyssa Gösta Berling offentligt!

Berling Det var ju bara en tablå! Hon stal en kyss av mig efter en framgångsrik teaterföreställning. Får en kvinna inte bli kysst? Hon säger er att hon ska gifta sig med mig bara för att reta er. Jag lovar er, Melchior Sinclair, att er vackra dotter aldrig blir gift. Hon har alldeles för många älskare.

Melchior Vet hut, din förbannade djävulspräst!

Berling Nej, jag är inte präst längre, men här finns bättre präster än jag.

Sintram Du vet väl, Melchior Sinclair, att Broprästen lastat sin släde full med pengar enkom för att köpa upp allt av din egendom han kommer åt?

Melchior Din förbannade snyltare och parasit! Vik hädan! (*kastar vad han kommer över mot Sintram*) Aldrig ska Broprästen få ett öre av vad jag äger! Hälsa honom det! Han kan hälsa hem! Han har inget här att göra! Auktionen är avblåst! Här säljs ingenting mera! Slut för idag! Butiken är stängd!

Berling Det var den auktionen.

Bergh Kom, Gösta, vi far hem till Marianne och punschen.

Berling Ja, det visste jag nog, att hennes far skulle kröna sin dårskap med värre dumheter. (*De bryter upp, liksom hela församlingen.*)

Gustava (till maken) Var glad att du slapp billigt undan. Du slapp sälja någonting.

Melchior (tömmar ett extra glas) Vad skall vi göra, Gustava? Min dotter är förlorad, och jag med henne.

Gustava (tröstar honom) Det blir nog bra, ska du se.

Scen 2. Häktet.

Majorskan i cellen. En vaktkonstapel kommer in.

Vaktkonstapeln Majorskan har besök.

Majorskan Omöjligt. Ingen besöker mig förrän jag blir fri efter rättegången, för ingen vågar se mig i ögonen så länge jag sitter i häktet.

Grevinnan Det finns alltid undantag.

Majorskan (reser sig) Unga grevinnan Dohna! Men varför är ni inte på balen?

Grevinnan Jag kommer just därifrån. Jag vägrade dansa med Gösta Berling.

Majorskan Min vän, du har trampat ett lejon på tårna. Varför gjorde du det? Han kan knappast ha förolämpat dig så som du förolämpat honom.

Grevinnan Bland annat för att han är delansvarig för att ni sitter här.

Majorskan Nej, det är han inte. Jag sitter här helt själv för att jag tog lagen i egna händer, och det är min make som burat in mig.

Grevinnan Men Gösta Berling har vägrat vara er till hjälp, fastän han är er kavaljer.

Majorskan Det finns andra kavaljerer. Vill ingen av dem hjälpa mig?

Grevinnan Jo, flera, och det välvs planer, men Gösta Berling var den enda som vägrade blankt att delta.

Majorskan Men hur kunde du motstå honom? Han är ju Värmlands grannaste karl.

Grevinnan Jag vet, men det har ständigt bringat honom i olycka, senast med Marianne Sinclair.

Majorskan Skulle han inte gifta sig med henne?

Grevinnan Jo, och hon bodde på Ekeby men blev sjuk i kopporna, så farbror Melchior kom till slut och hämtade hem henne.

Majorskan I kopporna? Hon var ju den främsta skönheten i Värmland. Då blev väl hennes utseende helt förstört.

Grevinnan Ja, men Gösta Berling älskade henne ändå, vilket bevisades när han blev helt förtvivlad när hon lät sig föras hem.

Majorskan Älskar han dig också?

Grevinnan Jag vet inte. Jag vill ogärna tända hans kärlek, ty den är fruktansvärd.

Majorskan Älskar du honom?

Grevinnan Varför skulle jag annars förolämpa honom inför alla mitt under balen?

Majorskan Mitt barn, du har tänt en svårsläckt brand.

Grevinnan Jag är rädd för det, och jag fasar för konsekvenserna.

Berling (bryter in) Jaså, här är hon, det stycket!

Majorskan Gösta Berling, han är berusad!

Berling Ja, och med besked! Jag är här för att föra bort unga grevinnan Dohna! Med besked!

Grevinnan Ooooooh! (*svimmar*)

Berling (fångar upp henne. Till majorskan ☺) Hon är min nu. Jag tar hand om henne. (*bär genast iväg ut med henne.*)

vaktkonstapeln (kommer störtande in) Jag kunde inte hejda honom! Var är han?

Majorskan Han har just enleverat unga grevinnan Dohna!

Vaktkonstapeln (rusar ut och blåser i visselpipan, glömmer att stänga dörren. Snart kommer Bergh och Kristofer in.)

Bergh Majorskan har häst och släde här utanför. Majorskan är fri.

Majorskan Var det planerat?

Kristofer Nej, majorskan, det är en ren olyckshändelse.

Majorskan Mina kavaljerer, jag visste väl att jag kunde lita på er underhållning, att den alltid kommer med roande överraskningar. Men vi har mycket att ställa till rätta, även om ni ännu inte helt lyckats köra mina bruk i botten. Vad hörs det från folket?

Bergh Alla är emot er arrestering och mot majorens manövrer.

Majorskan Det bodde en gammal kvinna på Ekeby som höll himmelens vindar fångna. Nu är hon fångslad, och vindarna är fria. Är det då konstigt att det går en storm genom landet? Och den har bara börjat. Må stormbyarna dra ut över landet, störta fram mot vacklande väggar, bryta de lås som har rostat och de hus som lutar till fall! Vi tyckte att allt var gott här hos oss, men det var inte så. Stormar behövdes, och de har mycket damm och skräp att städsla bort.

Kristofer Ni hinner inte predika nu, majorskan, om ni ska ta vara på tillfället.

Majorskan Jag går till min mor att hon må lyfta min förbannelse, som hon själv lade på mig, när hon varnade mig för Altringer och jag älskade honom ändå. Hon lovade mig att jag skulle bli utstött från gård och hem och ta mig fram längs med vägarna som tatterska och tiggerska, och allt har slagit in. Jag vägrade lyssna på henne och gav henne en örfil, varpå hon gav mig förbannelsen. Nu är det dags att be om ursäkt för örfilen.

Bergh Ingen kommer att fråga efter er om ni försvinner, ty alla vill skydda er och tiga om var ni är.

Majorskan Gott. Jag försvinner. Glöm mig inte, kavaljerer, ty jag kommer alltid tillbaka. (*försvinner snabbt.*)

Bergh Nå, Kristofer, nu har vi något att skryta med inför de andra kavaljererna.

Kristofer Och fira dessutom.

Bergh Kom! (*de går*)

Akt III scen 1.

Berling Hur kunde ni vägra mig en dans, grevinna?

Grevinnan Gösta Berling, jag vet allt om er. Ni är en förfallen försupen och avsatt präst och därtill en oförbätterlig fruntimmerskarl och vackrast i Värmland, som redan lett en av min egen makes familj i fördärvet, och jag älskar er men är gift. Skulle jag då inte frukta er?

Berling Men ni måste ju förstå att en sådan förolämpning mot mig inför alla balgästerna måste besjåla mig med en fullkomligt ursinnig passion?

Grevinnan Det var inte meningen. Däremot gynnade det mitt hjärtas innersta önskningar.

Berling Som var vad då?

Grevinnan Att göra något av det för majorskan som ni vägrat bistå henne med.

Berling Hon är mitt livs förförerska. Varför skulle jag hjälpa henne, när jag hade varit bättre som död utan henne?

Grevinnan Därför att hon älskar er mer än kanske någon annan gör.

Berling Hon är bara en gammal kärlekslös hagga som bara lever för sin makt och sina rikedomar och samlar på kavaljerer som andra samlar på exotiska uppstoppade fåglar.

Grevinnan Ju mindre kärleken syns hos en kvinna, desto större kan hennes hjärta vara, och desto mera intensivt kan hennes hjärta brinna. Kom ihåg det gamla talesättet, att ju mera känslor man äger att behärska, desto större blir ens självbehärskning.

Berling Jag vet. Därför gick allt naturligt och perfekt till fastän ingenting var planerat. Jag såg nog Bergh och Kristofer följa efter mig när jag sprang upp i häktet efter er och förstod genast deras planer, men jag struntade i det. Jag tänkte bara på er.

Grevinnan Varför?

Berling Därför att jag insåg att ni måste vara i djupt trångmål för att bräda en kavaljer som Gösta Berling.

Grevinnan Jag är i djupare trångmål än ni kan ana. Jag kan inte återvända hem till Borg.

Berling Varför inte det? Jag skulle gärna köra er.

Grevinnan Min make är arg på mig för att han tror att jag bedragit honom med er, och därför hunsas jag av hans mamma, vars förtrycks grymhet är outhärdlig. Ingen kan vara så grym mot en annan som en kvinna mot en kvinna. Hellre förlorar jag mitt rykte än utsätter mig ånyo för mitt äktenskap och hans gräsliga familj.

Berling Så ni är hemlös?

Grevinnan Har alltid varit det. Gösta Berling, jag är en främmande orkidé här i denna vinters granskog, jag är född och uppfostrad i Italien där en värmländsk greve föll för mig i Florens. Han var greve och rikare än någon av mina italienska friare, varför mina föräldrar propsade på att jag skulle ta honom och följa honom till Sverige. En italienska kan aldrig återvända hem om hon vanärat sin man och gjort sig omöjlig i hans familj. Hon är förtappad och fördömd.

Berling Stanna här då, för guds skull. Kavaljererna har alltid plats för skyddssökande.

Grevinnan Min man skulle hämta mig och föra mig hem med våld och sätta mig bakom lås och bom under ständig uppsikt tills jag skulle dö som en inburad kanariefågel utan solsken.

Berling Jag beklagar er, grevinna. Stanna åtminstone i natt.

Grevinnan Jag skall gärna vandra vidare så snart jag kan.

Berling Men vart skall ni ta vägen?

Grevinnan Jag kan inte gå hem söderut. Jag kan inte dra norrut mot finnskogarna. I väster finns bara de norska fjällen. Alltså får det bli österut.

Berling På vinst och förlust?

Grevinnan Jag klarar mig alltid.

Berling Det säger ni nu, men ni vet inte vad som väntar er.

Grevinnan Ni män kan aldrig ana vilka hemliga resurser kvinnorna har, om bara någon älskar dem.

Berling Grevinna, alla älskar er.

Grevinnan Utom min man.

Berling Stanna här så länge ni vill. Ingen skall ange er. Kommer de och söker er skall vi gömma er. Ni är bara säker här.

Grevinnan Bland tolv vilda kavaljerer?

Berling Vi är bättre än vårt rykte. Och jag är pålitlig som vän.

Grevinnan Ja, det vet jag. Därför hamnade jag hos er.

Berling Vi skall försvara er med våra liv.

Grevinnan Behövs inte. Jag ger mig av så fort jag kan.

Berling Greven kommer att upplösa ert äktenskap.

Grevinnan Ju förr, dess bättre.

Berling Kom i min famn, grevinna. Jag är er broder.

Grevinnan Och jag litar på er som en syster. Jag visste att ni inte skulle svika mig.

(De omfamnas. Han ledsagar henne ut till ett privat rum.)

Scen 2. Broby kyrka, senare på hösten.

Broprästen Ni anar inte hur lättad jag är över att ni ställer upp.
Berling Är det alldeles omöjligt att fastställa faderskapet?
Broprästen Hon vandrade ut alldeles ensam i ett främmande land. Tänk dig in i situationen. Vi har inte sådana skönheter här i Värmland. Hon måste försörja sig. Att hon klädde ut sig till vanlig bondflicka kunde inte dölja hennes skönhet. Tvärtom blev hon därigenom bara mera lättillgänglig för gemene man. Hon kanske inte ens själv vet vem som blev far till hennes barn. Men barnet måste ha en far. Annars riskerar vi antingen eller både barnets död och hennes galenskap.
Berling Låt oss få det överstökad.
Broprästen Du var hennes bästa vän. Hon hade bara förtroende för dig.
Berling Jag vet. Och jag är delvis ansvarig för hennes olycka.
Broprästen Det är gott att du inser ditt ansvar. Hade hon inte blivit kär i dig hade familjen Dohna aldrig trakasserat och stött ut henne.
Berling Så greve Henrik lyckades få äktenskapet ogiltigförklarat, fastän de gifte sig katolskt i Italien.
Broprästen Det var väldigt listigt av honom. Just därför kunde han när som helst få det ogiltigförklarat emedan han är protestant.
Berling Hon har som italienska bara undfått grymhet i detta land.
Broprästen Det är inte ovanligt för främmande fåglar. Men du var ett undantag.
Berling Jag, den grymmaste av alla, för vilken en annan grevlig Dohna gick i döden.
Broprästen Din enda skuld i den affären var att du oavsiktligt ingav henne falska förhoppningar med att dölja att du var en avsatt präst, men skulden var större hos hennes mor, som vinnlade sig om att hennes dotter aldrig skulle få veta det.
Berling Vem var det som skvallrade? Var det majorskan?
Broprästen Det får vi aldrig veta. Hon kanske tog reda på det själv. Hur som helst hade hon fått veta det förr eller senare, och ju senare, desto värre.
Berling Ack, dessa spröda damer verkar minst av allt kunna tåla kärleken, och ändå är det det enda de är gjorda för.
Broprästen Därför går det desto mera galet om det alls går galet. Men här har du möjlighet att rädda två själar och liv.
Berling Låt mig träffa henne.
Broprästen (till en kyrktjänarinna) Visa in den unga damen. Säg att en gammal vän vill träffa henne. (*Hon går och för in Elisabeth Dohna.*)
Elisabeth (vackrare än någonsin, överraskad) Gösta Berling!
Broprästen Eftersom ingen annan är villig att ta ansvar för ert liv och barn, grevinna, vill Gösta Berling ta hand om er.
Elisabeth Jag är inte grevinna längre. Min man har skrotat mig som grevinna.
Berling Endast en rejäl knöl kan skrota en sann grevinna.
Broprästen Säg inte annat. Men han var aldrig värdig er, grevinna, och ni hade otur som råkade ut för en sådan degenererad strunt bara för att han hade pengar.
Elisabeth Familjen Dohna har ställt till det för sig från början, och jag är glad att ha kommit ifrån dem.
Berling I stället har ni här en misslyckad präst, en som supit bort sin själ till djävulen och för vilken en annan grevinna Dohna redan en gång gått under. Vill ni verkligen anförtro ert liv åt mig och ha mig?
Elisabeth Ni var alltid den ende, Gösta Berling. Jag såg genom er från början. Ni var en ödets man som ödet favoriserade med att göra er till sin främsta lekboll i vilken lek ni farit mera illa än någon annan. Men även om ödet är till för att man

skall lära sig något om livet av det var ni oskyldig till ert öde, Gösta Berling. Jag vet hur skogarna och vildmarken här påverkar människorna, som av vemodet och melankolin understundom måste drivas till förtvivlan och vansinne, vars enda tillfälliga lindring är bedövning genom spriten, och särskilt svår är faran i ensamma yrken såsom en ogift prästs. Jag vet allt om grevinnan Ebba Dohna. Ni förförde henne aldrig. Alltså var ni oskyldig. Om någon var skyldig var det hennes mamma, men själv hade hon sina begränsningar som lät er ytliga karriär överskugga er karaktär.

Berling Gift oss, Bropräst. Här har jag min överman i prästerlig begåvning.

Elisabeth Ni får inte göra det bara för att ni tycker synd om mig.

Berling Det är ju det jag inte gör, grevinnan. Jag bara älskar er.

Broprästen Så ska det låta.

Elisabeth Då kan jag acceptera er som äkta man, Gösta Berling, men gör er inga illusioner om ert följdenna faderskap. Barnet kan dö ändå.

Berling Jag har elva förträffliga gudfäder i bagaget. De känner dig alla och respekterar dig. Barnet kommer att bli allas deras ögonsten, och du får bo och härska ensam på hela Ekeby. Vi håller oss i flygeln, major Samzelius har hållit sig borta sedan han drev ut sin majorska i natten, och ingen vet när och om majorskan kommer tillbaka.

Elisabeth Jag accepterar mitt öde att bli gift med er, Gösta Berling, och jag ska ta hand om er alla.

Broprästen Det blir ett ensligt bröllop utan gäster och utan vittnen, men ni är ju båda villiga, och det är allt som gäller.

Berling Sätt i gång, pastor. Vi är redo för altaret.

(Broprästen visar dem vägen in i kyrkan, de går in, och Broprästen följer dem.)

Akt IV scen 1. Ett skogstorp.

En gammal kvinna står och arbetar med hushållet när det knackar.

Den gamla Stig in.

Margareta (kommer in) Mor, det är jag.

Den gamla Har du kommit tillbaka, min dotter? Har vi inte förbannat varandra tillräckligt?

Margareta Mor, jag har kommit för att be dig om förlåtelse och be dig återta din förbannelse.

Den gamla För sent, min dotter, när den redan drabbat och slagit oss alla till oigenkännlighet.

Margareta Du kan åtminstone ge mig förlåtelse.

Den gamla För vad? Du har ingenting ont gjort. Du har skött dig, min dotter, ty du har i allt bara handlat som en rejäl kvinna. Min förbannelse av dig när du gav mig örfilen var överilad. Jag tänkte mig inte för och glömde mitt ansvar. Ju dummare saker vi säger, desto mera ödesdiger blir ordets makt. Men min förbannelse har drabbat mig hårdare än dig, ty du kan få allt tillbaka, medan jag har förlorat allt inklusive min enda dotter, då hennes tillgivenhet egentligen var allt jag ägde.

Margareta Därför har jag återkommit, för att ge den tillbaka och få oss försonade.

Den gamla Det var i grevens tid, ty jag har inte långt kvar. Men du skall inte stanna här, ty du har mycket att göra. Din man ligger för döden, och när han är borta kan ingenting längre skilja dig från Ekeby.

Margareta Jag hörde att kavaljererna bränt ner det.

Den gamla Det var en olyckshändelse. En av kavaljererna, den galne uppfinnaren, blev galen på allvar och satte facklan till sitt eget hem. Men Broprästen dog, och alla hans pengar har gått till Ekeby för dess återuppbyggnad. När du kommer dit är det bara för dig att tåga in och ta det i besittning.

Margareta Och min man?

Den gamla Du hinner inte fram till hans dödsbädd. Glöm honom. Han var en krake. Inget har jag ångrat så bittert som att jag gav dig till honom.

Margareta Så mor har äntligen kommit på bättre tankar.

Den gamla Sent skall ångern vakna men aldrig för sent.

Margareta Kom med mig till Ekeby, mor, och sluta dina dagar på ett värdigt sätt.

Den gamla Ställ allting i ordning först, min dotter, så att du ostört kan ägna dig åt vården av mig när jag kommer.

Margareta Det vill jag göra, mor.

Den gamla Gå nu. Du har mycket att göra.

Margareta Jag kommer snart och hämtar dig, mor. (*går*)

den gamla Aldrig att hon skall hämta mig. Hon kommer att få fullt upp med angelägenheterna på Ekeby, och jag hinner dö under tiden. Det är bäst så. (*fortsätter arbeta*)

Scen 2. Ekeby.

Grevinnan Ingenting nytt?

Liljecrona Jag beklagar, grevinnan, men alla kavaljererna är ute i skogarna och söker, och bönderna deltar också. De går nästan skallgång.

Grevinnan Hur kan han göra så mot mig? Finns det något värre brott mot livet och sina medmänniskor än att ta livet av sig?

Liljecrona Nej, det gör det inte, men vi vet ännu inte att han gjort det, och troligtvis har han det inte. Han har aldrig lyckats genomföra något som han tagit sig för.

Grevinnan Ack, det är alla dessa dödsfall och olycksfall som han känner sig skyldig till utan att alls ha någon skuld. Det började med att mitt barn dog....

Liljecrona Här kommer den äckelpottan Sintram, den enda verkliga skurken i landet.

Grevinnan Vad gör han här? Har jag inte fått lida tillräckligt?

Sintram Mina kondoleanser, grevinna, men om han verkligen påträffas död kan ni ju faktiskt återvända hem till familjen Dohna på Borg. Det troligaste är dock att liket aldrig blir funnet...

grevinnan Det är ni, patron Sintram, som är skyldig till olyckorna här i landet detta år, från skandalen förra juldagen till fördrivandet av majorskan och alla olyckorna som blev följderna därav, kavaljerernas vanstyre på Ekeby, mitt fall och nu senast kapten Lennarts bortgång.

Sintram Det går alltid hett till vid Broby marknad. Ingen kan förhindra slagsmål där. Kapten Lennart hade otur att bli ovanligt illa åtgången...

grevinnan Och det har min man tagit på sig skulden för utom för skogskvinnans bortgång, som dränkte sig av olycklig kärlek till honom, som om det var hans fel, och mitt barns död, som inte hade en chans i denna björnvärld av bara vild råhet, som var klen från början och föddes för tidigt.

Sintram Skall ni inte också lasta mig för grevinnan Ebba Dohnas självmord och majorskans insättning på häkte, brukens nedläggning och nedbränningen av Ekeby?

Grevinnan Jo, allt var ert fel!

Sintram Så ska det låta! Om jag ändå ensam var skyldig till allt! Om jag ändå själv hade kunnat sejda fram alla dessa stormar, frammanat alla dessa onda demoner och spöken som lett till så mycket galenskap och kunnat vålla så många oskyldiga offers undergång och död! Då hade jag triumferat, men jag kan triumfera ändå bara för att allt detta faktiskt ägt rum. Och nu Gösta Berlings självmord som pricken på i-et!

Bergh (bryter in) Vi har hittat honom! I ett vådligt tillstånd, men ändå.

(Kavaljererna bär in den hårt bundne Gösta Berling.)

Elisabeth (kastar sig över honom) Min älskade, vad har de gjort med dig!

Beerencrutz Vi blev tvungna att binda honom. Han var för oregerlig och ville inte höra talas om att bli förd tillbaka till den mänskliga tillvaron. Vi fick göra det med våld.

Elisabeth Gösta, det är jag! Känner du igen mig?

Berling Naturligtvis känner jag igen dig. Du är ju den stackars själ som råkat ut för ödet att bli gift med mig, vilket öde jag ville befria dig ifrån men snöpligen har misslyckats med att göra.

Sintram Ni skulle ha låtit honom ta livet av sig så hade vi blivit en kavaljer mindre.

Julius Vi är odödliga, patron *Sintram*, så länge majorskans pakt om oss med djävulen genom din förmedling fortfarande gäller.

Bergh Majorskan är på väg tillbaka mot Ekeby. Hennes man är död, och allt kommer att återgå till det normala. Och den som kommer att häktas och rannsakas för alla sina fula manipulationer är ni, patron *Sintram*.

Sintram Ursäkta att jag avlägsnar mig, men jag känner mig inte välkommen här.

Bergh Ingen kommer att sakna er, patron, och allra minst när ni är död. Jag kan lova er att ni inte har långt kvar.

Sintram Tro inte att jag lämnar er i fred för det. *(avviker)*

Berling (lugnare) Är det sant att majorskan är på väg tillbaka?

Örneclou Ja. Hon kom för sent till sin majors död, och sedan kom hon för sent till sin mors död, som hon tänkt ta med sig till Ekeby. Nu kommer hon hit ensam.

Berling Befria mig. Då har vi mycket att göra. Allt måste ställas i ordning tills hon kommer. Allt måste fungera. Hon måste finna att vi trots allt inte brustit i vår förvaltning.

Ruster Han har rätt. Vi har mycket att göra.

Kristofer Befria honom genast. Han får ta ledningen. När det gäller att gaska upp sig är han världsbäst. *(Kavaljererna befriar honom.)*

Elisabeth Välkommen tillbaka, Gösta. Du har mycket att göra.

Berling Majorskan måste komma i första rummet nu, *Elisabeth*. Hon måste finna allting i samma goda ordning som när hon lämnade det. Annars är vi värdelösa.

Elisabeth Hon litade alltid mer på sina kavaljerer än på sin man. Därför såg hon alltid till att ha så många, om någon skulle falera. Tydligen kommer ingen att visa sig någonsin ha svikit henne.

Berling Vi skall leva upp till den roll hon gett oss och spela med den äran! Vi måste få i gång kvarnen och hammarsmedjan, *Christian*! Hon måste få höra de gamla hammarslagen när hon kommer!

Bergh Givetvis, Gösta. Vi har bara att sätta i gång.

Berling Sätt pipan i ugnen och flaskan i källaren! Nu är det arbete som gäller! *(reser sig, delegerar, och alla kommer i gång.)*

Akt V scen 1. Sängkammaren på Ekeby.
Majorskan till sängs, Elisabeth vid hennes sida.

Berling (kommer in, stannar inför situationen)

Elisabeth Majorskan är mycket sjuk.

Berling Vi hade hoppats få hälsa majorskan tillbaka till Ekeby med fest och ståt, och i stället får vi ta hand om en patient.

Majorskan Jag är inte död än, men jag är nöjd. Jag har färdats runt med släden och sett att allting är i ordning och fungerar. Verkligheten motsäger alla rapporter jag fått om er.

Berling Utan tvivel har majorskan ryktesvägen bara fått höra det värsta.

Majorskan Ändå har allt jag fått veta varit sant. Tänk att ni skulle bli en sådan äktenskapsbryterska, grevinnan Dohna! Men ni gjorde det bättre än jag, ty ni lyckades få er man till sist, och ni kan gå rakryggade i fullt dagsljus fram i livet tillsammans. Det är en hel värld mer än vad som undfägnades mig. Säg mig nu, Gösta, hur du ämnar försörja din hustru.

Berling Det torp ni en gång gav mig, majorska, har jag kvar, och där har jag en hyvelbänk och en svarvstol att arbeta vid. Vi behöver inte mycket, och till bröllop och julgillen kan jag alltid ställa upp med polskor och annan underhållning. Det enda viktiga är att vi får leva vårt eget liv och vara fria.

Majorskan Ett fattigt liv blir ett dystert liv, i synnerhet för en grevinna.

Berling Det kan bli lyckligt för det, i synnerhet om man är två.

Majorskan Jag vill ge er Ekeby.

(Berling och grevinnan blir förstummade.)

Elisabeth (efter en stund) Vad menar majorskan?

Majorskan Bara vad jag säger. Jag har inte långt kvar. Den här prøvotiden har varit lärorik. Den har lärt både er och mig mycket. Ni har lärt er växa upp till något ansvarstagande, och jag har fått lära mig att jag inte är outhärlig. Nu blir ni ändå så illa tvungna att leva med min outhärlighet, och då är det vettigaste jag kan göra att låta er fortsätta längs det spår ni halkat in på. Jag har ju ändå inga arvingar, och min enda familj är ni. Ändå tänker jag bara helt egoistiskt. Det är min enda möjlighet för mig att rädda och bevara mitt livsverk, mitt Ekeby med dess traditioner av legendariska fester, min speciella institution av kavaljersflygeln med dess illustra medlemmar i en tidlös zon av verklighetsfrämlingskap, och glansen från storhetstidens dagar. Jag vill ge er en chans att kunna fortsätta som hittills men utan mig. Tar du den?

Berling Vi var aldrig mer än dina slavar, majorska, och vi led av denna ofrihet i tidlöshetens fängelse. Därför gjorde vi uppror till slut. Det var ofrånkomligt, och att Christian Bergh bar sig dumt åt var bara en småsak och parentes. Stormen hade kommit ändå. Nej, majorska, tyvärr måste jag tacka nej. Du vill behålla oss som din slavinstitution även efter din död, men det går inte. Vi måste få börja leva våra egna liv. Kavaljerernas dagar är räknade och dömda att bli ett minne blott om ens det, men livet går vidare. Fattigdom och frihet är mera värt än pengar och ryktbarhet.

Majorskan Du är och förblir oförbätterlig, Gösta. Alltså är min värld dömd att försvinna med mig. Ni kan inte överleva av egen kraft utan mig. Du klarar dig, Gösta, ty du är ännu ung och dessutom nygift, men hur skall det gå för de övriga kavaljererna? De tvingas till en ålderdom i ensamhet i isolerad enslighet i beroende av vårdare som bara önskar bli av med dem. Det är vad du dömer dem till, Gösta.

Berling Vill du tvinga oss till att ta emot Ekeby?

Majorskan Ja, Gösta, det är vad jag vill, och det är min sista vilja. Det är min straffdom för att du har synd mot mig, Gösta. Du har misskänt den som var en andra mor för dig. Jag gav er en värld att ta hand om, ni gjorde ert bästa för att missköta den, och därför slipper ni den aldrig. Den är din, Gösta, och du är ytterst ansvarig.

Bergh (kommer in) Nyheten har kommit, att patron Sintram gått bort på julafton.

Majorskan Äntligen någon som får sitt straff! Han satt väl i häktet när det hände? Var det någon som mördade honom rentav?

Bergh Det spörjs så många egendomliga rykten. Ingen vet hur han dog.

Majorskan Och så fort han dog började stångjärnshammaren i smedjan arbeta på nytt. Arbetet går vidare, mina kavaljerer, fastän jag går bort. Jag har lärt mig min läxa och kan gå bort i fred. Ingen är okuvlig utom ödmjukheten, och ingen kan vara segerviss utom tålmodet. Nåväl, jag skiter i testamentet, Gösta Berling. Ni får göra vad ni vill.

Berling Vet ni vad man säger om er återkomst?

Majorskan Vad säger man?

Berling Man säger att det inte är majorskan som kommit tillbaka utan Margareta Celsing.

Majorskan (rörd) Det var vackert sagt och tänkt. Det är det första goda jag någonsin fått höra om mig själv. Alltså var jag inte enbart en stygg trollpacka och häxa, som förslavade mina kavaljerers själar?

Elisabeth Ni gjorde enbart gott, majorska. Det kan hela den värld som ni skapade vittna om.

Majorskan Man gör så gott man kan, och bättre än så har man inte rätt att kräva av sig själv. Gör det bästa av saken, barn, i detta hemska liv, du stackars fallna ängel, som ropade 'Skål!' i predikstolen, och du, stackars unika orkidé i granskogen. Jag har gjort mitt. Ni får fortsätta ensamma. (*dör*)

Bergh Hon är borta.

Berling (omfamnar Elisabeth) Men hennes verk består, och vi skall aldrig svika det som vi svek henne.

Elisabeth Midvintern är över, och vi har mycket arbete att göra inför våren, Gösta.

Berling Ja, arbetet har bara börjat.

Ridå.

Enggården, nyår 2007.
(28.12-1.1.2007)

Selma Lagerlöfs roman "Gösta Berlings saga" är väl den mest strålande debut som någonsin gjorts i svensk litteratur. Med sin sprudlande fantasirikedom och magiska espri är den inte bara hennes mest förtrollande verk utan även det mest dramatiska, ehuru varje försök till dramatisering måste falla platt inför romanen med dess översinnliga prosa och trollbindande poesi. Det dramatiska materialet är för oöverskådligt i sin myllrande mångfald för att kunna klämmas in i en fast form, vilket bara går genom beklagliga beskärningar av materialet. Därför har alla tidigare dramatiseringar av sagan haft brister att uppvisa, vilket författarinnan själv påpekade redan inför den första och hittills bästa dramatiseringen, nämligen Mauritz Stillers stumfilm från 1924 med Lars Hanson och Greta Garbo, som slutar med Gösta Berlings förening med grevinnan Dohna och som utesluter majorskans död. Det är främst den dramatiseringen som inspirerat till denna, som bland andra omistliga kapitel även nödgats utesluta Anna Stiernlöf och slädfärden över isen under förföljelsen av vargar, som ju aldrig kan återges på en teaterscen. Om denna dramatisering erbjuder vissa scener som ej ens förekommer hos författarinnan, hoppas jag den dock kan beaktas som både ett komplement och en komplimang till den oöverträffbara förlagan.

C. L.